

פרט קטן מבעית השפעתם של היהודים על מטבעות המוסלמים

מאת
ל. א. מאיר

אף-על-פי שמרובה חלקם של היהודים בטביעת המטבעות בארצות האיסלאם, עוד לא זכתה בעיה זו לחקירה מקיפה. מוצאים אנו כאן וכאן מאמרים יחידים ששופכים קצת אור על העניין, על אישים מועטים מן הטוב-עים, על חלקם בענף זה או זה של הכלכלה הקשור בבעיות כספיים, אבל אין בכל זה כדי ציור תמונה, ולא כל שכן שאין בו כדי ציור תמונה בהירה גם רשימה זו אינה עוסקת אלא בפרט קטן, ואינה מביאה פתרון אלא שואלת שאלה.

שלא כראשי המדינות הערביות, היו רבים ממלכי פרס והודו המוסלמים רגילים לתבל את הכתובות הענייניות והעובדתיות שטבעו על גבי מטבעותיהם לא רק בפסוקים מן הקוראן, כרגיל במטבעות המוסלמים שבכל העולם, אלא גם בפתגמים, בבתי-שיר וכיוצא בהם.

וראוי הדבר לתשומת-לב מיוחדת, שהפתגמים והשירים האלה אינם באים אלא על מטבעות נחושת או פליז, ולא על דינרי זהב. בדרך כלל היו מציירי המטבעות העשויות מתכות זולות נוהגים בנושאי הציור חירות יתר משנהגו טובעי צורת המטבע הרשמית (legal tender) שהיתה עשויה זהב או כסף.

אחד השליטים הללו — אבל לא היחידי — מחמד ן' תגלק, מבני השושלת הידועה בשם "סולטאני דהלי", שמלך משנת 725 עד שנת 752 אחר הגירת מחמד (1325—1351 לספה"ג), היה מסתייע בכתובות שעל גבי המטבעות לצורך זירוז נתיניו שיהיו מצייתים לשלטון וגשמעים לדברי המושל. וכך אנו מוצאים על גבי מטבעותיו של סולטאן זה, בתוך שאר הדברים, פסוקים כגון "מן אטאע אלסלטאן פקד אטאע אלרחמן", כלומר: המציית לסולטאן (כאילו) ציית לרחמן (ז. א. לאללה) (1). אבל לא הזכרנו

(1) למשל, על מטבע מדהלי, משנת 731, ראה: Charles J. Rodgers, *Catalogue of the Indian Museum. Part I. The Sultans of Dehli and their contemporaries*, Calcutta, 1893, p. 62, No. 8148. או על מטבע מודולתאבאד, שלא צוינה בה שנתה שם עמ' 64, ויש מהן עוד כהנה וכהנה.

דבר זה אלא דרך אגב. ענייננו כאן פסוק אחד הבא על מטבע פליז או נחושת, משנת 730 (1331 לספ"ה²). והיא נמצאת בהרבה אוספים².
על הצד הקדמי של אותה פרוטה כתוב:

שמעו בקול אלהים	اطيعوا الله
ובקול השליח	واطيعوا الرسول
ובעלי השלטון	واولى الامر
מקרבכם ³ , מחמד 730	منكم محمد ٧٣٠

ועל הצד האחורי⁴:

אלמלא המלכות	لولا السلطان
אכלו האנשים	لاكل الناس
איש את רעהו	بعضهم بعضا
תגלק	تغلق

איך להסביר דבר זה שאימרה מפורסמת מפרקי אבות ("הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו") באה על

² Edw. Thomas: *The Chronicles of the Pathán Kings of Dehli*, London, 1871, p. 250, No. 198, pl. IV, fig. 101; St. Lane-Poole: *The Coins of the Sultans of Dehli in the British Museum*, London 1884, p. 65, Nos. 311—313; Rodgers: *op. laud.*, p. 64, No. 8157; id.: *Catalogue of the Coins collected by Chas. J. Rodgers and purchased by the Government of the Panjáb*. Part II. *Miscellaneous Muhammadan Coins*, Calcutta 1894, p. 92, No. 19; H. Nelson Wright: *Catalogue of the Coins in the Indian Museum, Calcutta*, Oxford, 1907, p. 60, No. 388, pl. VI; H. M. Whittell: *The Coins of Muhammad bin Tughlaq* (in *Journal and Proceedings of the Asiatic Society of Bengal, Numismatic Supplement*, No. XXXV, 1921, p. 152, No. 203); Sir Richard Burn: *Muhammad, Tughliuq's Forced Coinage* (in *Journal of the Asiatic Society, Bengal, Numismatic Supplement*, No. XLIV, for 1931—33, art. 307, pp. 5N—6N); H. Nelson Wright: *The coinage and metrology of the Sultans of Dehli*, Delhi, 1936, p. 143 f., Nos. 597—598b, p. 423, pl. VII.

³ סורה ד', חלק מפסוק 62, בתרגום י. י. ריבלין.

⁴ סיר ריצ'ארד בורן קרא לראשונה את הכתובת הערבית כהלכתה. כל קודמיו העתיקו

או לא יולא السلطان كل الخ או אפילו גרוע מזה.

גבי מטבע הודית של המאה הי"ד? הסברה העולה על דעתנו בעיון ראשון שבוודאי הממונה על בית-הטביעה של הסולטאן מחמד ן' תגלק יהודי היה, והוא מסר בכתובת בדפוס של מלים שגורות בפיו מילדותו אחת האזהרות החביבות על מלכו. אבל אין זו אלא השערה שאין בידנו להוכיח את אמיתותה. אף-על-פי שאין אנו יודעים את שמו של מנהל בית-הטביעה של מחמד ן' תגלק, קשה להניח שיהודי היה. תקופת שלטונו של מחמד ן' תגלק ידועה יפה לא רק ממקורות הודיים, אלא גם על ידי ביקורו של אבן בטוטה, הנוסע המרוקני, וגם מן הספרות הערבית של הממלוכים (כגון אבן פדל אללה אל-עמרי). שנמסרו בה פרטים לא מועטים עליו ועל שלטונו.

יותר מזה מתקבלת על הדעת הסברה, שהיתה אותה אימרה ידועה למוסלמי הודו מספרותם שלהם. יש לסברה זו אסמכתה מסוימת, שבספרו של אחד הסופרים הפרסיים, שחיבורו נגמר בשנת 1206 לספה"נ⁵) באה אימרה זו בתוך שאר אמרות כיוצא בה. אלא בשעה ששאר האמרות — ומכל מקום קצתן של אלו — משלים הם מן התורה שבעל-פה המוסלמית, והסופר מציין אותם כך⁶). לא בא כל ציון מעין זה באימרה הנידונת כאן, אף-על-פי שהדברים כאילו נמסרו מפיו של מחמד ן'.

קיצורו של דבר, השאלה במקומה עומדת: כיצד נתגלגלה אימרה זו מפרקי אבות לכתובת שעל גבי המטבעות של סולטאני דהלי, בין שטובעי המטבע לקחזה מן המשנה גופה ובין שהגיעה אליהם דרך הספרות המוסרית ההודית המוסלמית?

5) Ta'rikh-i Fakhr ad-din Mubarak Shāh, ed. by Sir Denison Ross, 1927, p. 13, ll. 4-6.

6) הם מסומנים בתיבה *خير* הבאה כאן במקום המונח הרגיל *حديث*.

7) *ونيز ميفرمايد پينغمبر عليه السلام لو لا السلطان الخ.*